

ARHIEPISCOPIA DUNĂRII DE JOS
SEMINARUL TEOLOGIC ORTODOX
SFÂNTUL APOSTOL ANDREI

Suport de Curs pentru admitere în clasa a IX-a

Secțiile Pastorală și Patrimoniu Cultural

Galați, 2022

Cuprins:

- 1) Decalogul: importanța lui în viața omului;**
- 2) Rugăciunea, bază și lumină a vieții creștine;**
- 3) Rugăciunea „Tatăl nostru“;**
- 4) Sfintele Taine în viața creștinilor;**
- 5) Biserica - lăcaș de închinare și de sfințire a omului;**
- 6) Domnul Iisus Hristos, Lumina lumii;**
- 7) Sfânta Treime în Sfânta Liturghie și în viața Bisericii.**

Texte aranjate și adăugate din manualele de religie

aprobate de ME: prof. dr. Gheorghe Butuc

Corectură și revizuire: prof. dr. Marian Ionescu și pr. Gabriel-Ioan Pelin

Tehnoredactare: Daniel Tudosă

Tema nr. 1

Decalogul: importanța lui în viața omului (I)¹

„După ce a încetat Dumnezeu de a grăi cu Moise, pe Muntele Sinai, i-a dat cele două table ale legii, table de piatră, scrise cu degetul lui Dumnezeu.” (Ieșirea XXXI, 18).

Primele cinci cărți ale Bibliei au fost scrise de către Moise, sub inspirația Duhului Sfânt.

Decalogul îl găsim în Sfânta Scriptură în cartea a doua, Ieșirea, și în a cincea, Deuteronomul, din Vechiul Testament.

Poporul evreu, din cauza foametei a ajuns în Egipt în timpul patriarhului Iacov, la chemarea fiului său Iosif, ajuns din voia lui Dumnezeu mare dregător în Egipt, al doilea după Faraon. După moartea lui Iosif și înmulțirea evreilor, egiptenii au început să-i asuprească foarte tare pe evrei de teamă să nu se răscoale împotriva lor. De aceea, au hotărât să fie omorâți toți pruncii de parte bărbătească născuți de evreice.

Moise, este scăpat de la moarte prin ocrotirea lui Dumnezeu, iar mai târziu el este cel chemat de Dumnezeu să-i scoată pe evrei de sub asuprirea egiptenilor.

Ieșirea din Egipt a însemnat pentru evrei o mare biruință sub îndrumarea lui Dumnezeu. Ieșiți din Egipt, evreii au fost purtați prin pustiu parcurgând un drum anevoios, dar presărat cu multe împliniri. Scopul acestei peregrinări a fost educarea evreilor, ca să scape de sub influența idolilor și să se învețe să asculte iarăși de Dumnezeu. Dumnezeu i-a răsplătit lui Moise statornicia în credință când, pentru a doua oară, i-a vorbit pe Muntele Sinai. Moise l-a mulțumit lui Dumnezeu prin post și rugăciune timp de 40 de zile. În această perioadă a ascultat sfaturile Domnului și a primit de la El două lespezi de piatră pe care erau scrise, chiar de mâna Sa, cele zece porunci.

Decalogul are rolul de a ne îndruma în viață pe calea cea bună. Cele zece porunci sunt darul iubirii lui Dumnezeu față de oameni. Ele ne învață respectul față de Domnul și Creatorul tuturor, dar și față de semenii noștri. Pe prima Tablă a Legii se găseau îndatoririle noastre față de Dumnezeu, iar pe cea de-a doua cele față de aproapele nostru.

¹ Cristina Benga, Aurora Ciachir, Mihaela Ghițiu, Ioana Niculae, *Religie Cultul Ortodox - manual pentru clasa a V-a*, Editura Corint, 2017, pp. 40-45.

Iată care sunt primele patru porunci, pe care le găsim în Sfânta Scriptură:

- 1. *Eu sunt Domnul Dumnezeuul tău [...] Să nu ai alți dumnezei afară de Mine!***
- 2. *Să nu-ți faci chip cioplit și niciun fel de asemănare a niciunui lucru din câte sunt în cer, sus și din câte sunt pe pământ, jos și din câte sunt în apele de sub pământ [...] Să nu te închini lor, nici să le slujești [...].***
- 3. *Să nu iei numele Domnului Dumnezeuului tău în deșert că nu va lăsa Dumnezeu nepedepsit pe cel ce ia în deșert numele Lui.***
- 4. *Adu-ți aminte de ziua odihnei, ca să o sfințești [...] (Ieșirea XX, 2-8).***

Redăm pe scurt tâlcuire a lor:

1. Prima poruncă se referă la recunoașterea și cinstirea Domnului ca Părintele tuturor și singurul Dumnezeu viu și adevărat. Unii oameni refuză cinstirea lui Dumnezeu, iar alții pun altceva mai presus decât pe El: faima, banii, viciile, etc.

2. În antichitate, existau multe religii politeiste, poporul evreu fiind, cu ajutorul prorocilor, singurul păstrător al credinței în Unicul Dumnezeu. Porunca nu se referă strict la idoli ca zeități sculptate, ci și la patimi care subjugă omul și îi îndepărtează sufletul de Dumnezeu. Icoanele nu sunt idoli, ci „ferestre“ către Dumnezeu și sfinții Săi.

3. Rostirea numelui celui sfânt al lui Dumnezeu se face cu credință, respect și iubire. Luarea numelui Domnului în deșert înseamnă a-l pronunța cu neseriozitate, ironic, batjocoritor, cu mânie sau indiferență, sau a face jurăminte false.

4. La evrei, ziua de odihnă este sâmbăta, amintind de ziua a șaptea a creației. Pentru creștini, duminica a devenit sărbătoarea săptămânală, fiind ziua Învierii Domnului. Odihna se referă la evitarea muncii fizice, în schimbul activităților dedicate mai ales sufletului: participarea la slujbă, activități cultural-recreative, oferirea timpului celor dragi și celor care au nevoie de ajutor².

Dumnezeu l-a îndrumat pe Moise să-I construiască un lăcaș de închinare: Cortul Sfânt. La porunca Sa, Moise l-a uns arhiereu pe Aaron, fratele lui, instituind preoția în neamul acestuia. În Cortul Sfânt se păstrau Tablele Legii și alte obiecte sfinte, iar arhiereul aducea jertfe și rugăciuni. Astfel se împlineau poruncile față de Dumnezeu.

² Cristina Alexa, Marius Bîzoi, Sorina Ciucă, Dragoș Ioniță, Mirela Șova, *Religie Cultul Ortodox - manual pentru clasa a V-a*, Editura Akademos Art, București, 2017, p. 40.

Mântuitorul Iisus Hristos a amintit, de multe ori, în predicile sale învățăturile din Decalog. El a arătat cât de important este să-L iubim pe Dumnezeu și cum ne putem manifesta încrederea față de El.

Decalogul: importanța lui în viața omului (II)

*„Zis-a Domnul către Moise: „Cioplește două table de piatră, ca cele dintâi, și suie-te la Mine în munte și voi scrie pe aceste table cuvintele care au fost scrise pe tablele cele dintâi [...]“
(Ieșirea XXXI, 17)*

Poporul evreu nu a înțeles corect mesajul Decalogului și din nou s-a închinat la idoli. De aceea, Moise s-a supărat și, de mânie, a spart cele două Table ale Legii. Însă Dumnezeu l-a povățuit să cioplească din nou în piatră alte lespezi și să vină cu ele pe Muntele Sinai.

Împreună cu Iosua, urmașul său la conducerea poporului evreu, Moise a urcat pe munte și acolo l-a acoperit un nor. El a intrat în mijlocul norului și a stat pe munte patruzeci de zile și patruzeci de nopți. Domnul i-a grăit din nou și Moise a adus poporului evreu iarăși Decalogul. Poruncile de pe cea de-a doua Tablă a lui Moise se referă la ceea ce trebuie să respectăm în raport cu semenii noștri.

Iată care sunt ultimele șase porunci și tâlcuirea lor:

5. Cinstește pe tatăl tău și pe mama Ta, ca să-ți fie bine și să trăiești ani mulți pe pământul pe care Domnul Dumnezeu ți-l va da ție.

6. Să nu ucizi!

7. Să nu fii desfrânat!

8. Să nu furi!

9. Să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău!

10. Să nu dorești nimic [...] din câte are aproapele tău! (Ieșirea XX, 12-17).

5. Începând cu această poruncă divină, sunt prezentate cele mai importante îndatoriri față de semenii. Părinții sunt oglinda lui Dumnezeu prin viața pe care ne-au dat-o și grija pe care ne-o poartă. Din cinstirea familiei se dezvoltă și respectul față de ceilalți oameni.

6. Viața este darul lui Dumnezeu și niciun om nu are dreptul de a o opri. În sens lărgit, porunca se referă și la violența fizică sau rănirea sufletească. Oricare dintre aceste manifestări dovedește lipsă de respect și de iubire față de ceilalți.

7. Dumnezeu îndeamnă la loialitate și la fidelitate și la respect față de persoana iubită. Porunca se referă și la păstrarea cumpătării, a echilibrului în toate. Ea ne ferește de frecventele dependențe din ziua de azi.

8. Orice încercare de a folosi rodul muncii altuia, fără a-i primi acordul, este o desconsiderare a efortului celuilalt și o formă de lenevie. Obținerea unui lucru sau a unui rezultat bun, în urma efortului personal, aduce mare satisfacție. Dumnezeu încurajează astfel munca cinstită.

9. Îndemnul lui Dumnezeu este de recunoaștere a vinei atunci când greșim, de a nu asculta vorbe urâte despre alții, de a nu minți. Iubirea, adevărul și sinceritatea sunt valori morale ce stau la baza respectului de sine și între persoane.

10. Grija lui Dumnezeu față de oameni se arată și în ultima poruncă, privitoare la gândurile omului. Invidia sau gelozia îngreunează sufletul omului, luându-i libertatea. Bucuria pentru reușita celuilalt păstrează sufletul curat și îndeamnă la urmarea exemplului³.

Cele două Table au fost păstrate de evrei în Chivotul Legii din Sfânta Sfintelor din Templu, ca semn al purtării de grijă a lui Dumnezeu pentru cei ce-I ascultă poruncile.

Cele zece porunci au fost îndreptar spre primirea Legii celei Noi, a Mântuitorului Iisus Hristos. Ele constituie, până astăzi, norme morale pe care, cu toții, ca fii ai lui Dumnezeu, trebuie să le respectăm și să le împlinim. Ele reprezintă partea cea mai importantă din Legea cea Veche sau Legea lui Moise. Totodată, orice creștin, nu poate ajunge la cele nouă Fericiri ale Evangheliei, dacă nu respectă cele zece porunci ale Legii. De altfel, Fericirile sunt împlinirea pozitivă a Decalogului.

³ Cristina Alexa, Marius Bîzoi, Sorina Ciucă, Dragoș Ioniță, Mirela Șova, *Religie Cultul Ortodox - manual pentru clasa a V-a*, Editura Akademos Art, București, 2017, p. 41.

Tema nr. 2

Rugăciunea, bază și lumină a vieții creștine ⁴

Rugați-vă neîncetat (Tesaloniceni, V, 17).

Iisus a ieșit la munte ca să Se roage și a petrecut noaptea în rugăciune către Dumnezeu. (Luca, VI, 12)

Rugăciunea este respirația sufletului, hrana lui, starea lui firească. După cum trupul fără suflet este mort, tot astfel, sufletul fără rugăciune ajunge bolnav, gata de moarte.

Citim în Sfânta Scriptură că de la început oamenii au vorbit cu Dumnezeu, întâi în Rai, față către față, apoi pe pământ prin rugăciuni.

Cartea Facerii ne spune că, după cădere, oamenii simțindu-se singuri și neîmpliniți au început a chema numele Domnului (Facerea, IV, 26), au înălțat altare, I-au adus mulțumiri, laude și cereri. Ei au înțeles că fără Dumnezeu nu pot face nimic bun, că rugăciunea este temelia vieții și izvor de putere și bucurie duhovnicească.

Mântuitorul Însuși S-a rugat, atât la templu cât și singur. El ne-a învățat cum să ne rugăm, prin exemplul Său, prin pilde și minuni. În același timp, ne-a povățuit să fugim de rugăciunea formală, făcută de ochii lumii și pentru laudă, ascunzându-ne în taina inimii și acolo să-i vorbim sincer și smerit Tatălui din cer (Matei, VI, 5-7).

Astfel, Mântuitorul Hristos a dovedit puterea rugăciunii plină de credință și nădejde a lui Iair, mai marele sinagogii, înviindu-i fiica (Matei, IX, 18-26). El a ascultat și cererea stăruitoare a unei femei păgâne, o canaaneancă smerită, căreia i-a izbăvit fiica (Matei, XV, 21-28). De asemenea, ne-a dat pildă despre un fariseu care, venind la templu să se roage, a început a se lăuda înaintea lui Dumnezeu. El spunea că împlinea legea, ținea post, dădea zeciuială și că nu era păcătos ca vameșul de lângă el. Iar vameșul, smerit și conștient de păcatele lui, cerea doar mila lui Dumnezeu. Așa s-a întors mai îndreptat la casa lui (Luca, XVIII, 10-14). Domnul a arătat astfel, că nu caută la fața omului, ci la inima lui.

Urmând exemplul Mântuitorului, Biserica ne învață cum să ne rugăm, când să ne rugăm și în ce stare, dându-ne exemple de marii rugători care prin rugăciune și-au sfințit viața și au fost de mare ajutor și semenilor lor. În același timp, acești mari rugători, generație după

⁴ Cristina Benga, Aurora Ciachir, Niculina Filat, Mihaela Ghițiu, Ioana Niculae, *Religie Cultul Ortodox – manual pentru clasa a VI-a*, Editura Didactică și Pedagogică S.A., București, 2017, pp. 60-65.

generație, ne-au lăsat cele mai frumoase, mai expresive și pline de adâncime rugăciuni, pe care le-au așezat în cultul Bisericii, ca prin ele noi să putem învăța dialogul direct și viu cu Dumnezeu. De aceea, Biserica ne invită, ca pe lângă rugăciunea personală, să participăm la sfintele slujbe și să ne rugăm împreună în comuniune, în același gând, înălțând rugăciuni de laudă, de mulțumire și de cerere lui Dumnezeu.

Așadar, Rugăciunea rămâne cea mai apropiată și cea mai la îndemână cale a omului de a-L căuta și a-L găsi pe Dumnezeu. Nimic nu este cu neputință omului care se roagă cu inima deschisă și cu totul dăruit lui Dumnezeu.

Tema nr. 3

Rugăciunea „Tatăl nostru”⁵

„Binecuvântat este Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, Părintele îndurărilor și Dumnezeuul a toată mângâierea” (II Corinteni I, 3).

Cât de minunat este când suntem alături de prietenii noștri și ne putem bucura împreună cu ei! Astfel au simțit și Apostolii, când Mântuitorul Hristos a fost alături de ei, învățându-i despre Dumnezeu și Împărăția Cerurilor. Ucenicii erau cuprinși de o mare bucurie că Îl pot asculta și că se pot ruga. Cu atât mai puternică le-a fost această trăire, când au aflat modelul de rugăciune la care îi îndemna Hristos.

Acest model era un semn al ascultării față de Părintele Cereșc, dar și exprimarea comuniunii și iubirii față de aproapele. El a fost dat în minunata cuvântare, pe care a rostit-o Domnul nostru Iisus Hristos și care poartă numele de Predica de pe munte. Din ea aflăm foarte multe învățături despre rugăciune, milostenie, post sau iertare. Iar la întrebarea unuia dintre ucenicii Săi cum trebuie să ne rugăm, Mântuitorul a dat ca exemplu Rugăciunea Tatăl nostru.

Aceasta este considerată cea mai însemnată dintre toate rugăciunile, deoarece este rostită chiar de Domnul nostru Iisus Hristos. De aceea se mai numește și *Rugăciunea Domnească*. Tatăl nostru se rostește la toate slujbele Bisericii și face parte din rugăciunile de cerere.

Rugăciunea Domnească începe cu invocarea numelui lui Dumnezeu, pe Care Îl numim Tatăl nostru. Arătăm prin aceasta, că noi toți trebuie să fim ca frații, avându-L ca Tată pe Dumnezeu care ne veghează. Rugăciunea se continuă cu șapte cereri, fiecare având specificul ei. În cuprinsul acesteia Îl rugăm pe Dumnezeu să ne dăruiască tot ceea ce avem nevoie în viața de zi cu zi și mai cu seamă cele necesare împlinirii duhovnicești, pe care singuri nu le putem dobândi. Se cade deci, să-I mulțumim lui Dumnezeu pentru un așa dar minunat și pentru purtarea Sa de grijă, nouă fiilor săi, ca un Tată iubitor și ocrotitor!

⁵ Cristina Benga, Aurora Ciachir, Niculina Filat, Mihaela Ghițiu, Ioana Niculae, *Religie Cultul Ortodox – manual pentru clasa a VI-a*, Editura Didactică și Pedagogică S.A., București, 2017, pp. 64-66.

Rugăciunea Domnească este alcătuită din trei părți: invocarea numelui lui Dumnezeu, cele șapte cereri și cuvântul de slavă către Tatăl Ceresc, din încheiere. Iată care sunt cele șapte cereri și tâlcuirea acestora:

a. Sfințească-se numele Tău: prima cerere reprezintă, de fapt, o promisiune a noastră că Îl vom cinsti pe Dumnezeu cu sfințenie, prin fapte bune și o viață curată.

b. Vie împărăția Ta: prin aceasta ne exprimăm încrederea întâlnirii cu Dumnezeu în Împărăția Sa, prezentă încă de pe acum, în sufletele pline de pace, dreptate și bucurie.

c. Facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe Pământ: cerem să putem împlini, aici pe Pământ, voia Tatălui, așa cum o împlinesc îngerii din ceruri.

d. Pâinea noastră cea de toate zilele (cea spre ființă), dă-ne-o nouă astăzi: Îi cerem lui Dumnezeu să ne dăruiască tot ceea ce avem nevoie pentru trup, dar mai ales pentru suflet.

e. Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșelilor noștri: Îl rugăm pe Dumnezeu să ne ierte; măsura în care ni se iartă fiind măsura în care noi îi iertăm pe cei ce ne-au greșit.

f. Și nu ne duce pre noi în ispită: ne dorim ca Dumnezeu să ne întărească pentru a trece cu bine peste toate încercările vieții.

g. ci ne izbăvește de cel viclean: ne exprimăm nădejdea că Dumnezeu ne va fi alături în fața tuturor uneltirilor celui rău.

Rugăciunea Tatăl Nostru este cea mai concentrată rugăciune adusă lui Dumnezeu și își găsește deplinul folos nu doar când o recităm, ci mai ales atunci când ne dăruim lui Dumnezeu cu toată încrederea ca singurului Tată care ne iubește ca nimeni altul.

Tema nr. 4

Sfintele Taine în viața creștinilor⁶

„Prin har sunteți mântuiți!” (Efeseni II, 5)

Duhul Sfânt este Domnul de-viață-făcătorul pentru că este Susținătorul Vieții creației, dar și pentru că dăruiește oamenilor viață duhovnicească, împărtășindu-le harul divin prin Sfintele Taine. Acestea sunt lucrările Fiului lui Dumnezeu întrupat pentru mântuirea oamenilor pe care le continuă în Biserică Sa și prin care credincioșii primesc harul nevăzut al Duhului Sfânt. Astăzi, în Biserica Ortodoxă, Sfintele Taine sunt în număr de șapte.

Harul divin este necesar pentru mântuire. Puterea sfințitoare a harului este pentru viața noastră asemenea luminii și căldurii Soarelui pentru viața tuturor făpturilor de pe pământ. Roadele primirii Sfintelor Taine de către credincioși reprezintă puterea de care fiecare credincios are nevoie spre mântuire.

Pentru a face mai ușor de înțeles efectele pe care Sfintele Taine le produc asupra noastră, Sfinții Părinți le aseamănă cu „altoiul” care înobilează planta, cu „apa” care spală și curăță totul; sunt „pâinea duhovnicească” ce hrănește sufletele; „doctoriile” care ni se administrează pentru întărirea sufletească și trupească; „trepte” care ne ajută să ne apropiem de Dumnezeu⁷.

Tainele se săvârșesc de către episcopi și preoți, dar prin puterea lui Dumnezeu.

Botezul este Sfânta Taină prin care omului, prin întreita afundare în apa sfințită, în numele Sfintei Treimi, i se iartă păcatul strămoșesc și păcatele personale. I se dăruiește puterea de a trăi trupește o viață duhovnicească în relație de iubire cu Dumnezeu. Botezul este a doua naștere, din apă și din Duh (Ioan III, 5), și se mai numește și luminare pentru că atunci omul primește lumina lui Hristos. Prin botez se reface firea omului care s-a alterat prin căderea lui Adam. Nașii devin părinții spirituali ai celui botezat și trebuie să fie modele de viață creștină.

În Taina Botezului lucrarea văzută, săvârșită de preot, este întreita afundare în apa sfințită, în numele Sfintei Treimi. Pânza albă simbolizează curăția sufletească, iar lumânarea

⁶ Cristina Benga, Aurora Chiriac, Niculina Filat, Mihaela Ghițiu, Ioana Niculae, *Religie cultul ortodox – manual pentru clasa a VII-a*, Editura Corint, București, 2017, pp. 22-29.

⁷ Mihaela Maria Guicin, Florina Despina Mihăilă, Mioara Dobre, Elena Ispas, *Religie cultul ortodox – manual pentru clasa a VII-a*, Editura Litera, București, 2019, p. 26.

reprezintă lumina lăuntrică primită în suflet de cel botezat care-i va da puterea să trăiască o viață creștinească. Așa cum nașterea trupească este unică, și botezul, ca o naștere în Hristos, este unic, de aceea Taina Botezului nu se repetă.

În primele secole creștine, Botezul avea loc la Sfintele Paști și la Rusalii și locul unde se botezau se numea baptisteriu. Mai apoi, înmulțindu-se creștinii, botezurile s-au săvârșit și în alte Praznice și chiar în orice zi a săptămânii, iar baptisteriul a fost înlocuit de cristelniță.

Mirungerea este Sfânta Taină prin care credinciosul botezat primește harul întăririi și creșterii în viața spirituală, prin ungerea cu Sfântul Mir, preotul rostind cuvintele: *Pecetea darului Sfântului Duh. Amin.* Așa cum trupul are nevoie de hrană spre creștere și întărire fizică, și sufletul are nevoie de această taină spre creștere și sfințire.

În Taina Mirungerii lucrarea văzută, săvârșită de preot, este ungerea cu Sfântul și Marele Mir a părților însemnate ale trupului (fruntea - a te gândi la Dumnezeu; ochii - a vedea frumusețea creației; urechile - a auzi cuvintele lui Dumnezeu; nasul - a căuta mireasma sfințeniei; gura - a-L slăvi pe Dumnezeu și a spune adevărul; pieptul - a iubi pe Dumnezeu și pe semenii; mâinile - a face fapte bune; picioarele - a merge pe calea cea dreaptă).

Sfânta Împărtășanie, numită și Sfânta Euharistie, este Taina prin care credincioșii se împărtășesc cu Trupul și Sângele Mântuitorului, spre iertarea păcatelor și spre viața de veci. Aceasta reprezintă cea mai înaltă Taină, deoarece prin ea credincioșii se împărtășesc nu numai cu harul divin, ci se unesc cu Însuși Domnul Iisus Hristos, Izvorul vieții.

În timpul săvârșirii slujbei Sfintei Liturghii, la rugăciunea specială a preotului, numită epicleză, partea văzută a Sfintei Împărtășanii, pâinea și vinul, se prefac în chip tainic, nevăzut, prin Duhul Sfânt în Trupul și Sângele Domnului. Dintre roadele Sfintei Împărtășanii fac parte primirea harului divin, iertarea păcatelor, creșterea și întărirea sufletească, unirea deplină cu Hristos.

Botezul, Mirungerea și Sfânta Împărtășanie sunt numite și Tainele inițierii, ale intrării în Biserică și creșterii în Hristos.

Celelalte patru Taine ale Bisericii sunt: Spovedania și Maslul, considerate Taine restauratoare ale puterilor trupești și sufletești. Preoția și Cununia, Taine speciale primite doar de unii dintre creștini.

Spovedania sau Mărturisirea este Sfânta Taină prin care credinciosul, mărturisindu-și păcatele în fața preotului duhovnic, primește, prin puterea Duhului Sfânt, iertarea păcatelor mărturisite și puterea de a lupta împotriva ispitelor vieții.

Întâlnirea cu duhovnicul la Taina Spovedaniei are loc, de regulă, după împlinirea vârstei de șapte ani, atunci când copilul începe să capete conștiință de sine. Partea văzută a

Tainei este rugăciunea de dezlegare rostită de către preot, însoțită de semnul Sfintei Cruci pe capul credinciosului.

Cununia este Sfânta Taină prin care un bărbat și o femeie primesc, prin rugăciunile preotului, binecuvântarea de a întemeia o familie creștină și harul divin care sfințește legătura dintre ei. Aceasta este precedată de slujba logodnei, care reprezintă făgăduința celor doi miri de a-și uni viețile. În cadrul acesteia se sfințesc inelele de logodnă.

Soții sunt datori să-și păstreze credința și dragostea unul față de celălalt, să se respecte, să se ajute, să-și educe copiii în duhul dreptei credințe, călăuziți de nașii lor.

La Taina Cununii (Nunții) în partea văzută preotul rostește rugăciunea de unire a mirilor și îi binecuvântează prin semnul Sfintei Cruci, ținând în mâna dreaptă cununia pentru mire, apoi pentru mireasă.

Preoția este Sfânta Taină prin care cei chemați de Dumnezeu și anume pregătiți pentru a sluji Bisericii Sale, primesc, prin punerea mâinilor și prin rugăciunile episcopului, harul divin. Acesta este necesar pentru a-i învăța pe credincioși adevărul dumnezeiesc, pentru a le oferi Sfintele Taine și slujbele bisericesti și pentru a-i călăuzi spre mântuire. Treptele Preoției sunt: diacon, preot și episcop.

Taina Preoției (Hirotoniei), este săvârșită doar de către episcopi, care au plinătatea harului, adică pot săvârși toate cele șapte Taine. Partea văzută a Tainei are loc în timpul Sfintei Liturghii prin rugăciunea de invocare a Duhului Sfânt și prin punerea mâinilor arhierului pe capul celui chemat la Hirotonie.

Mântuitorul Hristos a fost cel mai mare Arhieru, deoarece S-a adus pe sine jertfă pe Cruce, împacând pe om cu Dumnezeu pentru totdeauna. Prin Preoția instituită de El, care va rămâne până la sfârșitul veacurilor, El este cel ce lucrează continuu în Sfintele Taine, spre iertare și vindecare trupească și sufletească și spre mântuirea oamenilor.

Maslul este Sfânta Taină prin care credinciosul primește harul vindecării trupesti și sufletești, iertare și înnoire, prin ungere cu untdelemn sfințit și prin rugăciunile preoților. Slujba Sfântului Maslu se săvârșește, de regulă, de către șapte preoți, în cazuri excepționale, de cel puțin doi preoți. Se citesc șapte fragmente evanghelice, urmate de șapte rugăciuni pentru întărire sufletească și iertare de păcate.

Fără harul lui Dumnezeu nu există mântuire. Sfintele Taine sunt chemări ale Bisericii să căutăm harul lui Dumnezeu ca să ne desăvârșim viața și, în același timp, sunt mărturii neștrămutate ale prezenței harului în lume. Dea aceea, viața creștinului în Biserică este intim și necesar legată de Sfintele Taine fără de care nu putem înțelege și nici intra în Taina iubirii lui Dumnezeu față de noi.

Tema nr. 5

Biserica - lăcaș de închinare și de sfințire a omului ⁸

După întemeierea Bisericii prin pogorârea Duhului Sfânt în ziua Cincizecimii, deși încă mai frecventau templul, Sfinții Apostoli au început să săvârșească Sfânta Împărtășanie în casele lor, după porunca Mântuitorului de la Cina cea de Taină: „*aceasta să faceți spre pomenirea Mea*“ (Luca XXII, 19).

Cuvântul „biserică“ provine din limba latină (basilica) și are sensul de lăcaș de cult. Primele lăcașuri de închinare erau case ale unor creștini. După eliberarea creștinilor de către Constantin cel Mare (313) apar primele biserici.

Din punct de vedere arhitectural, biserica are diferite forme:

1. **formă de corabie** - simbolizează corabia care ne poartă spre Împărăția lui Dumnezeu;
2. **formă de cruce** – pentru că la temelia Bisericii stă Sfânta Cruce, semnul creștinului;
3. **formă octogonală** – arată rolul Bisericii de stea conducătoare spre viața veșnică;
4. **forma de cerc** – simbolizează dragostea nesfârșită a lui Dumnezeu față de oameni.

După aspectul exterior, bisericile se deosebesc de alte clădiri și prin acoperișul de tip cupolă sau turlă, pe care se observă Sfânta Cruce

Interiorul bisericilor ortodoxe se prezintă ca un „spațiu organizat” și indiferent de stilul și de forma lor, păstrează împărțirea vechilor biserici creștine în cele trei părți: pronaos, naos și altar, în cinstea Sfintei Treimi, cu altarul orientat spre răsărit⁹.

Pronaosul simbolizează lumea veche, având pictate deseori scene din Vechiul Testament. Aici stau cei neîncreștinați, fiind locul în care se săvârșesc lepădările de cel rău la botez.

Naosul simbolizează Biserica, lumea creștină, are înfățișate scene din viața Mântuitorului și sfinții. Turla din mijlocul naosului simbolizează cerul, pe bolta ei fiind pictat Iisus Hristos Pantocrator (Atotcreatorul) înconjurat de cete îngerești. Aici se săvârșesc toate Tainele Bisericii.

Altarul, simbolizează Împărăția lui Dumnezeu, având pictate, ca teme principale, Maica Domnului și Împărtășirea Apostolilor. Acesta este locul cel mai sfânt, el dă bisericii numele de casă a lui Dumnezeu, deoarece pe masa de altar se păstrează Trupul și Sângele

⁸ Cristina Benga, Aurora Chiriac, Niculina Filat, Mihaela Ghițiu, Ioana Niculae, *Religie cultul ortodox – manual pentru clasa a VII-a*, Editura Corint, București, 2017, pp. 48-51.

⁹ Mihaela Maria Guicin, Florina Despina Mihăilă, Mioara Dobre, Elena Ispas, *Religie cultul ortodox – manual pentru clasa a VII-a*, Editura Litera, București, 2019, p. 46.

Domnului, în Sfântul Chivot. Tot pe Sfânta Masă se găsesc Sfântul Antimis, Sfânta Evanghelie, Sfânta Cruce și Sfintele Vase: Sfântul Disc și Sfântul Potir. Aici se fac hirotoniile și, cel mai important, pâinea și vinul se prefac prin Duhul Sfânt în Trupul și Sângele real al Mântuitorului Hristos.

Sfânta Masă din sfântul Altar simbolizează mormântul Domnului. Ea are în colțuri icoanele Sfinților Evangheliști, iar în piciorul acesteia, la slujba de sfințire, se așază moaște de sfinți mucenici. Pe Sfânta Masă stau obiectele necesare săvârșirii sfintelor slujbe, iar în spatele acesteia se găsesc Sfânta Cruce și scaunul cel înalt, simbolizând prezența Mântuitorului Hristos.

Sfântul Antimis de pe Sfânta Masă este un obiect fără de care nu se poate sluji Sfânta Liturghie. Acesta simbolizează giulgiul în care a fost pus Mântuitorul. Este realizat dintr-o pânză pictată cu scena Punerii în mormânt, iar în colțuri sunt patru evangheliști.

Altarul este despărțit de naos printr-un perete de icoane, numit *iconostas sau catapeteasmă* - zidul care desparte naosul de altar. Are trei uși: cele din mijloc - uși împărătești, cele laterale - diaconești sau îngerești. Pe ușile împărătești este pictată scena Bunei Vestiri, iar pe cele diaconești, Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil. În stânga ușilor împărătești este icoana Maicii Domnului, în dreapta, icoana Mântuitorului. Pe peretele din dreapta al iconostasului este icoana hramului bisericii

Iconostasul este împodobit cu icoane care amintesc de evenimente și persoane din istoria mântuirii (Praznicele împărătești, Apostolii, proroci ai Vechiului Testament) Deasupra iconostasului se observă crucea (Deisis) cu Maica Domnului și Sfântul Ioan Evanghelistul¹⁰.

Astfel, prin arhitectură și pictură, biserica oglindește Împărăția lui Dumnezeu, în care suntem chemați și noi să intrăm, așa cum spune rugăciunea de la intrarea în Biserică: „*Iar eu, întru mulțimea milei Tale, voi intra în casa Ta, închina-mă-voi spre sfânt locașul Tău*“ (Psalmul V, 7).

Din țara noastră amintim câteva biserici reprezentative: bisericile de la mănăstirea Putna, Moldovița și Sucevița din Bucovina; bisericile mănăstirilor Hurezi, Tismana și Cozia din Oltenia; biserica sfântului Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș; bisericile mănăstirilor Pasărea și Cernica ale Bucureștilor; bisericile de la Sâmbăta de Sus și Prislop ale Ardealului; biserica mănăstirii Rohia sau bisericile din lemn cu icoane pe sticlă ale Maramureșului cum este cea de la mănăstirile Bârsana și Nicula etc.

¹⁰ Mihaela Maria Guicin, Florina Despina Mihăilă, Mioara Dobre, Elena Ispas, *Religie cultul ortodox - manual pentru clasa a VII-a*, Editura Litera, București, 2019, pp. 46-47.

În apusul Europei catedralele catolice și protestante au păstrat forma primelor biserici, de navă, inspirată din bazilica romană. Bazilica, sau casa împăratului, era o construcție dreptunghiulară. Aici aveau loc judecăți, procese și activități comerciale. Împăratul stătea în absidă, pe un loc mai ridicat.

Din țara noastră amintim două monumente reprezentative: Biserica Neagră, unul dintre simbolurile orașului Brașov și Catedrala Sfântul Mihail din Alba Iulia.

Pentru creștinul ortodox, Biserica este locul unde se întâlnește cu Dumnezeu „*la El acasă*“ în rugăciune sinceră și din toată inima. Tot aici intră în comuniune cu toată Biserica vie, dar nevăzută, cu sfinții și cu toți cei dragi trecuți la cele veșnice. De aceea, Biserica Ortodoxă este și rămâne: „*o bucurie a tuturor de toți*“ (părintele Dumitru Stăniloae).

Tema nr. 6

Domnul Iisus Hristos, Lumina lumii (I)¹¹

*„Făclie picioarelor mele este legea Ta
și lumină cărărilor mele“ (Psalmul CXVIII, 105).*

Iisus Hristos este Dumnezeu Adevărat și Om adevărat, iar învățătura Sa este dumnezeiască și se adresează tuturor oamenilor. Domnul Iisus Hristos este „*Lumina lumii*“ (Ioan VIII, 12). În cultul divin, lumina lui Hristos este amintită în cântările liturgice, în special la Paști, iar în iconografie este reprezentată de aureola sfinților.

Lumina lui Hristos luminează pe creștini prin Sfintele Taine, încălzește sufletul prin învățătura Sa aducând credință și face să rodească faptele bune în viața oamenilor. Lipsa luminii lui Hristos devine întuneric spiritual în sufletul omului și în lume. Învățătura Mântuitorului Hristos luminează mintea omului spre înțelegerea tainelor acestei lumi și spre vederea căii ce duce spre Împărăția cerurilor.

Termenul lumină are multe semnificații. Există lumina fizică, perceptibilă ochiului omenesc, prin intermediul căreia observăm lumea văzută sau cosmosul, care în limba greacă înseamnă podoabă și frumusețe. Admirăm astfel frumusețea lumii văzute creată de Dumnezeu. Un alt fel de lumină este cea inteligibilă care face ca mintea omului să fie limpede, să recunoască sensul lucrurilor și să înțelegem lumea în care trăim. A treia lumină este lumina necreată, care L-a învăluit pe Iisus Hristos pe Muntele Tabor. Era lumina ce izvora din trupul Său și era dumnezeiască. A patra lumină este cea care Îl învăluie pe Dumnezeu, pe care o văd sfinții și care, împărtășită omului, îl îndumnezeiește pe acesta. Această lumină îl transformă pe om în totalitate. Ea se imprimă în chipul omului și-l face luminos și fericit deplin. Este lumina pe care o căutăm cu toții și pe care o putem primi numai prin credință și harul lui Dumnezeu din Sfintele Taine, dar mai ales din Sfânta Liturghie.

Sfintele Paști reprezintă o sărbătoare a luminii care izvorăște din Învierea Mântuitorului din morți. Lumina Învierii este lumina veșniciei din Împărăția lui Dumnezeu. Lumina Învierii transformă Biserica în loc de lumină și loc de întâlnire a omului cu Dumnezeu, în mod real, prin Taina Sfintei Împărtășanii. După împărtășire, creștinii cântă: *Am*

¹¹ Daniel-Marius Cergan, Radu Ungureanu, Vasile Bogus, Elena-Mariana Bălan, Maria-Luiza Ungureanu, Violeta-Marinela Bălan, *Religie cultul ortodox - manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Didactică și Pedagogică S.A., București, 2017, pp. 40-47.

văzut Lumina cea adevărată, am primit Duhul Cel ceresc, am aflat credința cea adevărată, nedespărțitei Sfintei Treimi închinându-ne, că Aceasta ne-a mântuit pe noi (Cântările Sfintei Liturghii). Îl întâlnim astfel pe Hristos Dumnezeu și, prin El, întreaga Sfântă Treime.

Tot la Paști cântăm: *Luminează-te, luminează-te Noule Ierusalime, că slava Domnului peste ne a răsărit [...]*, iar în Crez mărturisim despre Iisus Hristos, că este „*Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat*“. Bucuria Învierii este bucuria experienței Raiului pe pământ. Noul Ierusalim este de fapt Biserica inundată de lumina lui Dumnezeu.

Prin învățătura și minunile Sale, oamenii Îl descoperă pe Mântuitorul Hristos Care este Lumină, Cale, Adevăr, Viață și Mântuire pentru toți cei care cred în El și Îl urmează. Cunoașterea lui Dumnezeu nu este posibilă decât în lumină, atunci când lumina minții noastre întâlnește lumina lui Dumnezeu.

Domnul Iisus Hristos, Lumina lumii (II)

Minunile sunt lucrări ale lui Dumnezeu, pline de iubirea Sa milostivă față de oameni. Minunea vindecării orbului din naștere ne descoperă lucrarea tainică a lui Dumnezeu în lume și chemarea adresată nouă de a vedea Împărăția Cerurilor, încă din această viață.

Sfântul Ioan Evanghelistul relatează: *„Iisus a văzut un om orb din naștere. Și ucenicii Lui L-au întrebat, zicând: Învățătorule, cine a păcătuit; acesta sau părinții lui, de s-a născut orb? Iisus a răspuns: Nici el n-a păcătuit, nici părinții lui, ci ca să se arate în el lucrările lui Dumnezeu. Trebuie să fac, până este ziua, lucrările Celui ce M-a trimis pe Mine; că vine noaptea, când nimeni nu poate să lucreze. Atât cât sunt în lume, Lumină a lumii sunt. Acestea zicând, a scuipat jos și a făcut tină din scuipat, și a uns cu tină ochii orbului. Și i-a zis: Mergi de te spală în scaldătoarea Siloamului. Deci s-a dus și s-a spălat și a venit văzând. Iar vecinii și cei ce-l văzuseră mai înainte că era orb ziceau: Nu este acesta cel ce ședea și cerșea? Unii ziceau: El este. Alții ziceau: Nu este el, ci seamănă cu el. Dar acela zicea: Eu sunt. Deci îi ziceau: Cum ți s-au deschis ochii? Acela a răspuns: omul care Se numește Iisus a făcut nă și a uns ochii mei și mi-a zis: Mergi la scaldătoarea Siloamului și te spală. Deci, ducându-mă și spălându-mă, am văzut [...] Deci ziceau unii dintre farisei: Acest om nu este de la Dumnezeu, fiindcă nu ține sâmbăta. Iar alții ziceau: Cum poate un om păcătos să facă asemenea minuni? Și era dezbinare între ei [...] Dar iudeii n-au crezut despre el că era orb și a văzut, până ce*

n-au chemat pe părinții celui ce vedea[...] Deci au chemat a doua oară pe omul care fusese orb și i-au zis: Dă slavă lui Dumnezeu. Noi știm că Omul Acesta e păcătos. A răspuns deci acela: Dacă este păcătos, nu șu. Un lucru șu: că fiind orb, acum văd [...] Tocmai în aceasta stă minunea: că voi nu știți de unde este și El mi-a deschis ochii. Și noi știm că Dumnezeu nu-i ascultă pe păcătoși; dar de este cineva cinstitor de Dumnezeu și face voia Lui, pe acesta îl ascultă. Din veac nu s-a auzit să fi deschis cineva ochii unui orb din naștere. De n-ar fi Acesta de la Dumnezeu n-ar putea să facă nimic. Au răspuns și i-au zis: În păcate te-ai născut tot, și tu ne înveți pe noi? Și l-au dat afară. Și a auzit Iisus că l-au dat afară. Și, găsimdu-l, i-a zis: Crezi tu în Fiul lui Dumnezeu? El a răspuns și a zis: Dar cine este, Doamne, ca să cred în El? Și a zis Iisus: L-ai și văzut! Și Cel ce vorbește cu tine Acela este. Iar el a zis: Cred, Doamne. Și s-a închinat Lu“[...] (Ioan IX, 1-41).

Orbul suferă de orbire trupească, iar fariseii suferă de orbire sufletească. Orbirea fizică îl împiedică pe om să se bucure de lumea înconjurătoare. Orbirea sufletească îl împiedică pe om să asculte, să cunoască și să creadă Adevărul. Iubirea milostivă a lui Iisus alină suferința unui om orb din naștere, iar invidia îi face pe farisei să nu-L iubească pe Iisus și să nu se bucure de vindecarea aproapelui lor.

Prin vindecarea orbului, Iisus evidențiază că El este Cel ce dă vederea trupească sau fizică și vederea sufletească sau credința. El este „*Calea, Adevărul și Viața*“ (Ioan XIV, 6). De aceea, mai importantă decât vederea trupească este vederea duhovnicească, venită prin lumina harului lui Dumnezeu sălășluită în inima omului și care ne ajută să vedem lumea dincolo de materialitatea ei și să simțim încă de pe pământ lumea nevăzută în care vom trăi după moarte.

Tema nr. 7

Sfânta Treime în Sfânta Liturghie și în viața Bisericii¹²

„Dumnezeiasca Liturghie este izvor de comuniune, de lumină și de sfințenie.

Este viețuire în rai, împreună ședere cu Dumnezeu și cu sfinții Lui“

(Sfântul Ioan de Kronstadt)

Sfânta Treime este Izvorul vieții noastre și a tot ceea ce există. Ea se manifestă în viața Bisericii în mod nevăzut și constituie model de comuniune în iubire și de slujire a lui Dumnezeu și a aproapelui. De aceea, creștinii sunt împreună, în Biserică, la rugăciune și în toate câte săvârșesc din dragoste pentru semenii. Slujirea prin rugăciune constituie cultul divin, iar slujirea aproapelui se numește filantropie.

Sfânta Treime este prezentă, în mod nevăzut, în Sfânta Liturghie, cea mai importantă slujbă a Bisericii care începe cu formula liturgică: *„Binecuvântată este Împărăția Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor“*. Sfânta Liturghie anunță astfel Împărăția Sfintei Treimi care este inaugurată tainic în Biserică: *„În Biserica slavei Tale stând, în cer a sta ni se pare“* (rugăciunile Bisericii). Aici oamenii și îngerii Îl laudă pe Dumnezeu: *Sfânt, Sfânt, Sfânt este Domnul Savaot, plin e cerul și pământul de mărirea Ta. Osana întru cei de sus! Bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului. Osana întru cei de sus!* (Cântările Sfintei Liturghii). Mărturisim, de asemenea, pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh, Treimea cea de o ființă și nedespărțită ca fundament al credinței noastre creștine.

În icoana Sfintei Treimi ortodoxă, Dumnezeu este reprezentat iconografic sub forma a trei îngeri identici, așa cum s-a arătat lui Avraam la stejarul Mamvri (Facere XVIII, 1-16).

Cinstirea Sfintei Treimi se face prin semnul sfintei cruci, în numele Sfintei Treimi. Biserica are formă de cruce sau de corabie. Modelul cruciform al Bisericii ne amintește de comuniunea cu Hristos cel răstignit pe cruce, ca o pregustare a comuniunii eterne cu Sfânta Treime din Împărăția cerurilor. Acest adevăr este afirmat la slujba de sfințire a unei biserici când se zice: *Această casă Tatăl a zidit, această casă Fiul a întărit, această casă Duhul Sfânt*

¹² Daniel-Marius Cergan, Radu Ungureanu, Vasile Bogus, Elena-Mariana Bălan, Maria-Luiza Ungureanu, Violeta-Marinela Bălan, *Religie Cultul Ortodox - manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Didactică și Pedagogică S.A., București, 2017, pp. 28-32.

a înnoit-o, a sfințit-o și a luminat sufletele noastre. Prin aceste cuvinte este descrisă și lucrarea de creare, mântuire și sfințire a lumii de către Sfânta Treime. De aceea, credincioșii cântă la Sfânta Liturghie: *cu vrednicie și cu dreptate este a ne închina Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, Treimii celei de o ființă și nedespărțită.*

Pentru această viață, cu toate darurile ei, Îi mulțumim lui Dumnezeu la Sfânta Liturghie, în cel mai important moment al acesteia, Epicleza, când cântăm: *Pe Tine Te lăudăm, pe Tine Te binecuvântăm, Ție Îți mulțumim, Doamne, și ne rugăm Ție, Dumnezeului nostru.* Acum Mântuitorul Iisus Hristos este prezent sub forma pâinii și a vinului, adică a Sfintei Împărtășanii, care îl unește cu Dumnezeu pe credinciosul împărtășit.

Mulțumim lui Dumnezeu pentru iubirea Lui nesfârșită, pentru aducerea la existență, pentru jertfa mântuitoare și pentru că, împreună cu îngerii, suntem în comuniune cu Sfânta Treime. Din acest mov, în toate slujbele și rugăciunile Bisericii este întâlnită lauda adusă Sfintei Treimi: *Slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh și acum și pururea și în vecii vecilor.*

În viața Bisericii, Sfânta Treime este prezentă la începutul și sfârșitul oricărei rugăciuni, iar în viața omului este prezentă la începutul oricărei activități din viața de zi cu zi, când credincioșii își fac semnul Sfintei Cruci, invocând pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh. De asemenea, orice activitate filantropică a Bisericii își are originea în iubirea de oameni a Sfintei Treimi. Prin iubirea de aproapele se extinde Împărăția lui Dumnezeu pe pământ și se înfăptuiește mântuirea fiecăruia dintre noi.

Așadar, Sfânta Treime este Izvorul oricărei existențe în cer și pe pământ și Taina cea mai înaltă a Universului. Toată viața creației este indisolubil legată de Sfânta Treime. Fără Sfânta Treime lumea s-ar întoarce în neantul din care a ieșit. De aceea, noi oamenii înțelegând adâncimea acestei Taine ne arătăm mulțumitori Preasfintei Treimi pentru darul minunat al vieții, iar forma cea mai deplină a acestei mulțumiri este Sfânta Liturghie unde învățăm cum să trăim toată viața ca o Liturghie continuă.

Bibliografie:

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2018.
2. Alexa, Cristina, Marius Bîzoi, Sorina Ciucă, Dragoș Ioniță, Mirela Șova, *Religie Cultul Ortodox - manual pentru clasa a V-a*, Editura Akademos Art, București, 2017.
3. Benga, Cristina, Aurora Ciachir, Mihaela Ghițiu, Ioana Niculae, *Religie Cultul Ortodox - manual pentru clasa a V-a*, Editura Corint, 2017.
4. Benga, Cristina, Aurora Ciachir, Niculina Filat, Mihaela Ghițiu, Ioana Niculae, *Religie Cultul Ortodox – manual pentru clasa a VI-a*, Editura Didactică și Pedagogică S.A., București, 2017.
5. Benga, Cristina Aurora Chiriac, Niculina Filat, Mihaela Ghițiu, Ioana Niculae, *Religie cultul ortodox – manual pentru clasa a VII-a*, Editura Corint, București, 2017.
6. Cergan, Daniel-Marius, Radu Ungureanu, Vasile Bogus, Elena-Mariana Bălan, Maria-Luiza Ungureanu, Violeta-Marinela Bălan, *Religie cultul ortodox - manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Didactică și Pedagogică S.A., București, 2017.
7. Guicin, Mihaela Maria, Florina Despina Mihăilă, Mioara Dobre, Elena Ispas, *Religie cultul ortodox – manual pentru clasa a VII-a*, Editura Litera, București, 2019.